

Wetscholen en meningsverschillen in de islam

Sommige mensen denken dat de meningsverschillen in de islamitische wetgeving persoonlijke meningen zijn van de geleerden. Sommige andere mensen zien deze meningsverschillen als een vernieuwing in het geloof. Dit zijn uiteraard ongegronde beweringen van mensen die weinig tot niets afweten van de islamitische wetgeving en de ontstaansgeschiedenis ervan. Bij een nadere bestudering van de verschillende opinies komt men er gauw achter dat die slechts als een uiteenzetting van de Koran en Sunna dienen. Deze opinies zijn dus de vruchten van éénzelfde boom, namelijk de Koran en Sunna.

De opinies van de geleerden worden gevolgd door de moslims, omdat dit eigenlijk het bevel is van Allah, de almachtige. Het volgende koranvers duidt daarop:

فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

Betekenis: *"Vraagt de mensen van de vermaning maar, als jullie het niet weten."*¹

De doorsnee moslim volgt daarom de opinies van de geleerden, omdat hijzelf niet in staat is om de regels van de Koran en Sunna zonder een tussenpersoon te begrijpen. Dit staat niet haaks op het koranvers:

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ

Betekenis: *"Zij namen hun schriftgeleerden en hun monniken tot heren in plaats van God."*²

In dit vers worden Joden en christenen verklaard tot infideles, omdat ze hun geleerden als heren achtten. Dit is niet hetzelfde als wat de moslims doen met hun geleerden. De geliefde profeet heeft dit koranvers uitgelegd. Hij heeft gezegd dat de geleerden van Joden en christenen de regels van Allah veranderden en dat de Joden en christenen hen daarin blindelings volgden.³ Dit koranvers kan dus niet toegepast worden op de moslims.

Een geleerde bereikt een bepaald niveau in kennis en verkrijgt daarmee de bekwaamheid om met behulp van zijn intellectuele inspanning oordelen te vellen uit de Koran en Sunna. Dit wordt *ijtihad* genoemd. Dit heeft uiteraard strenge voorwaarden. Alleen een groep deskundigen onder de geleerden kan *ijtihad* bedrijven. Deze geleerden worden *mujtahid* (pluraal *mujtahidīn*) genoemd.

¹ Koran, 16:43. Vertaling Leemhuis.

² Koran, 9:31. Vertaling Leemhuis.

³ Ibn Kathir, *tafsīr al-qur'ān al-'azīm*, in de uitleg van het genoemde vers.

De meningsverschillen van de *mujtahidīn* zijn eerder een gunst voor de moslims dan een ramp. Daarom zei de bekende kalief ‘Omar ibn ‘Abd al-‘Aziz ook:

مَا أُحِبُّ أَنْ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ لَمْ يَخْتَلِفُوا لِأَنَّهُ لَوْ كَانَ قَوْلًا وَاحِدًا كَانَ النَّاسُ فِي ضَيْقٍ وَ
إِنَّهُمْ أَيْمَةٌ يُقْتَدَى بِهِمْ فَلَوْ أَخَذَ رَجُلٌ بِقَوْلِ أَحَدِهِمْ كَانَ فِي سَعَةٍ

Vrije vertaling: “Ik heb liever niet dat de metgezellen van de profeet geen meningsverschillen zouden hebben, want als er maar één mening zou zijn, dan zouden de mensen in vernauwing zijn. Zij zijn meesters die worden gevolgd. Als iemand met het standpunt van één van hen kan handelen, dan is dit een vergemakkelijking voor hem.”⁴

Bovendien zijn deze verschillen in bijzaken, zoals hoe je de handen moet opheffen tijdens het gebed, hoe je de tashahhud moet lezen of de huwelijksakte van een *muḥrim*. De *mujtahidīn* hebben onderling geen meningsverschillen over de hoofdzaken van de islam.

De oorsprong van de meningsverschillen

Al in de tijd van de geliefde profeet waren er meningsverschillen onder de *mujtahidīn* van de metgezellen, terwijl de profeet nog de goddelijke openbaring kreeg. Na het overlijden van de profeet en het verspreiden van de metgezellen over verscheidene regio's, nam de hoeveelheid van deze meningsverschillen steeds meer toe.

De twee hoofdoorzaken van meningsverschillen zijn:

1. De aanwezigheid van meerduidige bewijzen.
2. Het verschillen van het menselijke intellect.

Het behoort tot één van de wijsheden van Allah dat bepaalde koranverzen en hadith kunnen slaan op meer dan één betekenis. De Koran is in het Arabisch geopenbaard. De Arabische taal onderscheidt zich van andere talen met haar meerduidige woorden en veelvuldige idiomen. Als alle koranverzen en hadith eenduidig zouden zijn en als mensen hetzelfde intellect zouden hebben, dan zou er geen ruimte meer zijn voor meningsverschillen. Deze feiten onder ogen zien, leidt tot een beter begrip over de wetscholen en meningsverschillen. Omdat sommige mensen dit niet onderkennen, belanden ze in onrealistische gedachten zoals het reduceren van de kleurrijke wetgeving van de islam tot een rigide patroon. Dit is echter niet alleen tegenstrijdig met de wijsheid van Allah, maar ook met de nature van de

⁴ Ibn ‘Abd al-Bar, *jāmi‘ bayān al-‘ilm wa faḍlih*, vol. 2 p. 78-92.

mens. De wijsheid van Allah is verborgen voor degenen die achter deze oproep staan, want als Allah zou willen, dan zou Hij de Koran éénduidig openbaren.

Een voorbeeld van een meerduidig koranvers:

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ

Betekenis: *“De gescheiden vrouwen moeten voor zichzelf een wachttijd van drie menstruatieperioden aanhouden.”*⁵

Het gaat hier om de wachttijd van een vrouw die gescheiden is van haar man. In het koranvers wordt de wachttijd aangeduid met het Arabische woord *qurū'* (enkelvoud *qur'*). Er is een meningsverschil over de wachttijd van een gescheiden vrouw. Dit komt door de linguïstische veelzijdigheid van het woord *qurū'*. Het woord kan de menstruatieperiode betekenen, maar ook de periode buiten de menstruatieperiode.⁶ Daarom zijn er onder de metgezellen meerdere opinies over de wachttijd van een gescheiden vrouw. Dit meningsverschil was ook wijdverbreid onder de metgezellen en niemand veroordeelde de ander. De volgende *mujtahidīn* leggen dat woord uit met menstruatieperiode: 'Omar ibn al-Khattab, 'Ali ibn Abi Talib, 'Abdallah ibn Mas'ud, Abu Musa, Mujahid, Qatada, al-Dahhak, 'Ikrima en al-Suddi. De volgende *mujtahidīn* verklaren het met de reine periode: 'A'isha, 'Abdallah ibn 'Omar, Zayd ibn Thabit, al-Zuhri, Abban ibn 'Uthman en al-Shafi'i.

Een ander voorbeeld van een meningsverschil onder de metgezellen is de hadith van de geliefde profeet over wanneer een bepaald gebed verricht moest worden tijdens een specifieke groepsreis naar Bani Qurayza. De geliefde profeet zei:

لَا يُصَلِّيَنَّ أَحَدُ الْعَصْرِ إِلَّا فِي بَنِي قُرَيْظَةَ⁷

Betekenis: *“Laat niemand het namiddaggebed bidden, behalve in Bani Qurayza.”*

De metgezellen waren onderweg naar Bani Qurayza en de gebedstijd was in. Sommige metgezellen gingen ter plekke bidden met de gedachte dat ze het gebed niet meer zouden redden als ze in Bani Qurayza zouden bidden. Een andere groep bad niet mee, omdat ze de uitspraak van de geliefde profeet als uitgangspunt namen. Volgens de eerste groep was deze uitspraak onder voorbehoud van het redden van het gebed in Bani Qurayza. Op deze manier

⁵ Koran, 2:228. Vertaling Leemhuis.

⁶ Abu 'Abdallah al-Qurtubi, *al-jāmi' li aḥkām al-qur'ān*, in de uitleg van het genoemde vers.

⁷ al-Bukhari, *al-jāmi' al-musnad al-ṣaḥīḥ al-mukhtaṣar min umūr rasūl Allāh wa sunnanihi wa ayyāmihi*, in het hoofdstuk *ṣalāt al-khawf*.

zijn er twee meningen ontstaan door de verschillende benaderingen. Achteraf werd deze gebeurtenis verhaald aan de profeet en hij bekrachtigde de beide handelswijzen.

De meerduidigheid van de religieuze teksten is enerzijds een uitdaging voor het menselijke intellect, anderzijds een vergemakkelijking voor de moslims in het naleven van de religieuze regels.

De context van de meningsverschillen

Niet over elk onderwerp of bewijs mag er sprake zijn van een meningsverschil. De geleerden hebben dit principe als volgt geformuleerd:

إِنَّ خِلَافَ الْمُسْلِمِينَ فِي الْفُرُوعِ لَا فِي الْأُصُولِ

Vrije vertaling: *“De meningsverschillen van de moslims zijn in de bijzaken en niet in de hoofdzaken.”*

De bijzaken zijn gebaseerd op meerduidige en betwistbare bewijzen, terwijl de hoofdzaken vaststaan op basis van éénduidige en onomstotelijke bewijzen. Dit principe geldt zowel voor de geloofsleer als voor de wetgeving. Het volgende vloeit voort uit deze gegevens:

1. **De hoofdzaken van de geloofsleer** zijn onder andere: het geloven in Allah, Zijn eigenschappen en namen; het geloven in de engelen, openbaringen en profeten; het geloven in het leven na de dood, het paradijs en de hel.
2. **De bijzaken van de geloofsleer** zijn onder andere: de beschrijving van *al-kursi*; de volgorde van sommige gebeurtenissen in het hiernamaals; of de profeet Allah heeft gezien of niet.
3. **De hoofdzaken van de wetgeving** zijn onder andere: het dagelijkse gebed en de hoeveelheid gebedseenheden ervan; de jaarlijkse armenbelasting; de jaarlijkse vasten in de maand Ramadan; de bedevaart één keer in het leven.
4. **De bijzaken van de wetgeving** zijn onder andere: de recitatie van al-fatiha achter de imam; het erfrecht van de opa; de zaken die de kleine wassing ongeldig maken; de belasting van gouden sieraden.

De oorzaken van de meningsverschillen

1. Alleen de aanwezigheid van een bewijs kan al meningsverschillen veroorzaken. Hierbij kan het zijn dat een overlevering niet tot de *mujtahid* is gekomen. Abu Hanifa is bijvoorbeeld van mening dat *bay' al-wa'qf* is toegestaan, terwijl hierover een overlevering is.

‘Omar ibn al-Khattab had een stuk grond in bezit en vroeg aan de profeet wat hij ermee kon doen. Hierop zei de geliefde profeet:

تَصَدَّقْ بِأَصْلِهِ وَلَا يُبَاعُ وَلَا يُوهَبُ وَلَا يُورَثُ⁸

Betekenis: “Doneer het. Het kan dan niet meer verkocht worden, geschonken worden of geërfd worden.”

Deze overlevering wordt door het overgrote deel van de rechtsgeleerden als bewijs gebruikt voor het verbod van *bay’ al-waqqf*. Abu Yusuf, de leerling van Abu Hanifa, heeft gezegd dat als Abu Hanifa deze overlevering zou kennen dat hij dan zijn mening zou veranderen. Het kan ook zijn dat de *mujtahid* een bepaald bericht niet accepteert, omdat het volgens zijn methodologie niet voldoet aan de eisen van authenticiteit. Dat is ook de betekenis van de uitspraak van de *mujtahidīn*:

إِذَا صَحَّ الْحَدِيثُ فَهُوَ مَذْهَبِي

Vrije vertaling: “Als de overlevering authentiek is, dan is dat mijn opinie.”

5

Sommige mensen begrijpen deze uitspraak verkeerd en denken onterecht dat als een overlevering tot een *mujtahid* is gekomen dat hij dan verplicht is om op basis van deze overlevering te oordelen. Dit is echter niet zo, omdat een *mujtahid* in zo een geval de overlevering tot zwak beoordeelt of in staat is om zijn opinie met een sterker bewijs te rechtvaardigen. Een voorbeeld hiervan is een bericht waarvan één van de overleveraars *mastūr*, letterlijk bedekt, is. Dit houdt in dat die overleveraar onbekend is en geen informatie aanwezig is over zijn betrouwbaarheid en bekwaamheid. Volgens Abu Hanifa is het bericht van zo een overleveraar acceptabel zolang er geen negatief gegeven aanwezig is over hem, want het uitgangspunt is dat normaliter elke moslim betrouwbaar is. Volgens al-Shafi’i moet er juist een positief gegeven aanwezig zijn om zijn bericht te aanvaarden. Volgens hem is een onbekende overleveraar gelijk aan een onbetrouwbare persoon om het zekere voor het onzekere te nemen.⁹

Een ander voorbeeld is de houding van de *mujtahid* ten opzichte van een overlevering die *mursal* is. In de overleveraarsketen van *mursal* wordt de metgezel niet genoemd en het

⁸ al-Bukhari, *al-jāmi’ al-musnad al-ṣaḥīḥ al-mukhtaṣar min umūr rasūl Allāh wa sunnanihi wa ayyāmihi*, in het hoofdstuk *awākhir al-shahādāt*.

⁹ al-Zarkashi, *al-burhān al-muḥīt*; al-Sarakhsi, *al-uṣūl*.

bericht wordt rechtstreeks toegeschreven aan de profeet door de tweede generatie-overleveraar. Zo een overlevering wordt door Abu Hanifa geaccepteerd, terwijl al-Shafi'i zo een overlevering an sich onbetrouwbaar acht, tenzij het door een extern bewijs wordt bekrachtigd.¹⁰

2. Het begrip en referentiekader van de *mujtahid* is ook een oorzaak van meningsverschillen.

3. De methodologie van de *mujtahid* met betrekking tot schijnbaar tegenstrijdige overleveringen heeft ook verschillende meningen als gevolg. De eerste stap is altijd zoveel mogelijk proberen te verzoenen, maar als dit echt niet kan, dan moet er een methode zijn om te kunnen omgaan met dit soort overleveringen. Sommigen doen dat op basis van de overleveraarsketen; dus welke sterker is, krijgt voorkeur. Anderen doen dat op basis van de tekst van de overlevering. Als de ene overlevering iets beveelt en de ander iets verbiedt, dan wordt er gekozen voor de overlevering die iets verbiedt. Of als de ene overlevering figuurlijk is en de ander letterlijk, dan wordt er gekozen voor de overlevering die letterlijk is. Sommigen doen het ook op basis van een extern bewijs. Als de ene overlevering wordt bevestigd met een ander bewijs, dan krijgt die de voorkeur. Een voorbeeld van schijnbaar tegenstrijdige overleveringen is de recitatie van al-fatiha achter de imam. Er zijn zowel gebiedende overleveringen als verbiedende overleveringen over dit onderwerp. Abu Hanifa kiest voor de verbiedende overlevering, al-Shafi'i voor de gebiedende en Malik verzoent deze overleveringen zeggende dat je tijdens de luide gebeden niet hoeft te lezen achter de imam en met stille gebeden wel.

4. De verschillen in de bewijsvoering kunnen ook meningsverschillen veroorzaken. Volgens Malik is de handeling van de Medinensische *mujtahidīn* een rechtsgeldig bewijs, terwijl dit volgens de anderen niet zo is. Een ander voorbeeld is dat volgens Abu Hanifa de bewijsvoering met *mafhum al-mukhālaḥa* niet legitiem is, terwijl andere *mujtahidīn* dit wel als methode gebruiken om oordelen te vellen.

De *mujtahidīn* kunnen uiteraard ook fouten en vergissingen maken, maar hiervoor worden ze ook beloond. De geliefde profeet heeft gezegd:

إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ¹¹

¹⁰ al-Sarakhsi, *al-uṣūl*.

¹¹ al-Bukhari, *al-jāmi' al-musnad al-ṣaḥīḥ al-mukhtaṣar min umūr rasūl Allāh wa sunnanihi wa ayyāmihi*, in het hoofdstuk *al-i'tisām bi al-kitāb wa al-sunna*.

Betekenis: “Als een rechter oordeel velt, zich intellectueel inspant en slaagt, dan krijgt hij twee beloningen. Als hij oordeel velt, zich intellectueel inspant en faalt, dan krijgt hij één beloning.”

Wat houdt imitatie in?

Imiteren betekent dat je een *mujtahid* navolgt in zijn opinie zonder het bewijs daarvan te kennen. Als de volgeling het bewijs van de *mujtahid* kent, dan betekent dit alleen dat hij weet waarom hij deze *mujtahid* volgt. Hij is hiermee alleen de authenticiteit van zijn nabootsing te weten gekomen, maar niet de authenticiteit van het standpunt dat hij volgt. Of men nou het bewijs van de geleerde kent of niet, het blijft een imitatie.

Wat is het bewijs voor de verplichting van imitatie?

Het eerste bewijs is het volgende koranvers:

فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

Betekenis: “Vraagt de mensen van de vermaning maar, als jullie het niet weten.”¹²

De geleerden zijn het onderling met elkaar eens dat dit koranvers een bevel is voor de onwetenden om de geleerden na te volgen. Allah openbaart ook:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ
وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

Betekenis: “Het past de gelovigen niet allen tezamen uit te rukken. Van ieder onderdeel van hen zou een groep moeten uitrukken om begrip van de godsdienst te krijgen en om hun mensen te waarschuwen wanneer zij naar hen terugkeren; misschien zullen zij op hun hoede zijn.”¹³

Allah, de almachtige, verbiedt hier de moslims om allen tezamen naar de veldslag te gaan. omdat er altijd een groep moet zijn die de islam bestudeert en religieuze uitspraken vervaardigt.¹⁴

¹² Koran, 16:43. Vertaling Leemhuis.

¹³ Koran, 9:122. Vertaling Leemhuis.

¹⁴ Abu ‘Abdallah al-Qurtubi, *al-jāmi’ li ahkām al-qur’ān*, in de uitleg van het genoemde vers.

Het tweede bewijs is de consensus van de metgezellen, want niet alle metgezellen waren *mujtahid*. Het grote deel van de metgezellen volgde daarom de religieuze uitspraken van een kleine groep metgezellen die *mujtahid* waren. Dit duidt dus op een consensus onder de metgezellen dat imitatie van de *mujtahidīn* verplicht is voor de leek. Dit schrijft al-Ghazali als volgt:

وَنَسْتَدِلُّ عَلَى ذَلِكَ بِمَسْلَكَيْنِ: أَحَدُهُمَا إِجْمَاعُ الصَّحَابَةِ فَإِنَّهُمْ كَانُوا يُفْتُونَ الْعَوَامَّ وَلَا يَأْمُرُوهُمْ بِبَيْلِ دَرَجَةِ الْإِجْتِهَادِ وَذَلِكَ مَعْلُومٌ عَلَى الضَّرُورَةِ وَالتَّوَاتُرِ مِنْ عُلَمَائِهِمْ وَ عَوَامِّهِمْ¹⁵

Vrije vertaling: "Dit (dus de plicht om de *mujtahidīn* na te volgen) bewijzen we op twee manieren: eerste van de twee is de consensus van de metgezellen. Zij hebben de vraagstukken van de leek beantwoord en hebben hen niet opgedragen om de gradatie van *ijtihād* te bereiken. Dit is noodzakelijkerwijs en met massatransmissie bekend van hun geleerden en leken."

Het derde bewijs is het gezond verstand, want het is vanzelfsprekend dat een onbevoegde persoon zelfstandig niet in staat is om die activiteit te bedrijven. Hij dient hulp en advies te vragen van een deskundige. Hetzelfde geldt ook voor de religie. Bovendien is niet iedereen in staat om de religie tot aan de details te bestuderen.

Op basis van de bovengenoemde drie bewijzen hebben de geleerden gezegd dat een *mujtahid* ten opzichte van de leek hetzelfde is als de Koran en de Sunna ten opzichte van een *mujtahid*, want de Koran die de *mujtahid* opdraagt om de Koran en de Sunna te volgen, beveelt tegelijkertijd de leek om een *mujtahid* te volgen. Dit is heel overzichtelijk toegelicht door al-Shatibi:

فَتَاوَى الْمُجْتَهِدِينَ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْعَوَامِّ كَالْأَدِلَّةِ الشَّرْعِيَّةِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْمُجْتَهِدِينَ وَالذَّلِيلُ عَلَيْهِ أَنَّ وُجُودَ الْأَدِلَّةِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْمُقَلِّدِينَ وَعَدَمُهَا سَوَاءٌ إِذَا كَانُوا لَا يَسْتَفِيدُونَ مِنْهَا شَيْئًا فَلَيْسَ النَّظَرُ فِي الْأَدِلَّةِ وَالْإِسْتِنْبَاطُ مِنْ شَأْنِهِمْ وَلَا يَجُوزُ ذَلِكَ لَهُمْ أَلَبَّتْ وَقَدْ قَالَ تَعَالَى: فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ وَالْمُقَلِّدُ غَيْرُ عَالِمٍ فَلَا يَصِحُّ لَهُ إِلَّا سُؤَالُ أَهْلِ الذِّكْرِ وَإِلَيْهِمْ مَرْجِعُهُ

¹⁵ Abu Hamid al-Ghazali, *al-mustasfā*.

فِي أَحْكَامِ الدِّينِ عَلَى الْإِطْلَاقِ فَهُمْ إِذَا الْقَائِمُونَ لَهُ مَقَامَ الشَّرْعِ وَأَقْوَاهُمْ قَائِمَةٌ مَقَامَ الشَّارِعِ¹⁶

Betekenis: “De antwoorden van de mujtahidīn op vraagstukken zijn t.o.v. de leek zoals de religieuze bewijzen t.o.v. de mujtahidīn. Het bewijs hiervoor is dat de aanwezigheid van de bewijzen en de afwezigheid ervan hetzelfde is voor de leek wanneer zij niets uit deze bewijzen kunnen afleiden. Het overpeinzen in deze bewijzen en oordeel eruit vellen, behoort niet tot hun zaak. Dit is niet toegestaan voor hen. Allah, de verhevene, openbaart: “Vraagt de mensen van de vermaning maar, als jullie het niet weten.” Een volgeling is geen geleerde en niets anders is voor hem toegestaan dan het vragen aan de geleerden. Zijn referentie in de religie zijn de geleerden. Dus zij nemen voor hem de plaats in van de wetgeving en hun uitspraken nemen de plaats in van de wetgever.”

Dit artikel is grotendeels gebaseerd op het boek *dirāsāt fi al-ikhtilāfāt al-‘ilmiyya* van shaykh Abu al-Fath Muhammed al-Bayanuni en het boek *al-lāmadh-habiyya* van shaykh Ramadan al-Buti.

¹⁶ Abu Ishaq al-Shatibi, *al-muwāfaqāt*.